

УДК 159.947.5:316.628.2+378

УЯВЛЕННЯ ПРО ІДЕАЛЬНОГО ВИКЛАДАЧА В СТУДЕНТІВ З РІЗНОЮ МОТИВАЦІЄЮ ДО НАВЧАННЯ

Інна ГАЛЕЦЬКА, Олеся ГУНЬКО

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,
e-mail: psychology_lviv@ukr.net*

Досліджено зв'язок мотивації до навчання та уявлень про ідеального викладача. Вищий рівень інтринсивної мотивації до навчання поєднується з наданням переваги таким якостям ідеального викладача: залучення студентів до наукових досліджень, патріотизм, широкий світогляд, ерудованість, глибокі знання предмета. Мотивовані на «Отримання диплома» студенти мало важливими вважають високий рівень інтелекту викладача, доступність у викладенні матеріалу, широкий світогляд, ерудованість, креативність і творчий підхід, а вимогливість до студентів вважають найменш важливою рисою. Студенти з вищим рівнем успішності зазначають важливість високого рівня інтелекту, глибоких знань предмета, чесності, широкого світогляду, ерудованості, як найважливішу якість частіше згадують доступність у викладенні матеріалу. У разі нижчого рівня успішності (більша кількість Perezdach) менш важливими вважають глибокі знання предмета, об'єктивність оцінювання, логічність у вимогах, чесність і креативність.

Ключові слова: компетенції викладача, уявлення про ідеального викладача, інтринсивна мотивація, мотивація до навчання.

Важливість освіти як рушійної сили економічного та суспільного, а насамперед, особистісного розвитку є аксіоматичною істиною. Усе ж інше, що стосується освіти, викликає гостру і жваву полеміку. Ескалація напруги навколо проблем освіти посилена трансформаційними, в освіті і світі, процесами, модернізацією, змінами доступу до інформації, зміною навчальних потреб тощо. Розуміння взаємин викладач-студент як однозначно суб'єкт-суб'єктної взаємодії зумовлює необхідність урахування їхніх реципрокних впливів у контексті різних аспектів навчального процесу. Ці дискусії мають чимало осей обертання. Одна з них проходить крізь проблему визначення компетенцій викладача, оцінювання викладача, а також відповідності професійних та особистісних якостей викладача сучасним вимогам.

Популярна думка, що студент, як замовник і споживач освіти, має визначати, які якості потрібні викладачеві. Уявлення студентів стосовно професійних та особистісних якостей сучасного викладача досліджували у різних контекстах. На підставі аналізу особливостей репрезентацій студентів про особистісні та професійні якості сучасного викладача Н. Гапон і М. Дубняк виявили, що для студентів важливо, щоб викладач був яскравою індивідуальністю, яка своїм прикладом мотивує до саморозвитку, а також

довірливе, невимушене, захоплююче та неформалізоване спілкування з боку викладачів. Автори зазначають, що спроможність викладача побачити себе очима студентів потрібна для саморефлексії та критичного мислення як головних внутрішньо психологічних інструментів можливості особистісних змін [1].

На підставі п'ятнадцятирічних досліджень якостей ефективного викладача шляхом аналізу есе студентів коледжів, Р. Дж. Вокер виокремив дванадцять головних якостей: 1) готовність до семінару (знання матеріалу, вчасний початок і завершення заняття); 2) оптимістичне, позитивне ставлення до студентів і педагогічної діяльності загалом (можуть оптимістично налаштувати студентів, наголошують на позитивних сторонах їхньої роботи, завжди «бачать склянку наполовину повною»); 3) високі очікування щодо всіх студентів (вірять у те, що всі студенти досягнуть успіху); 4) креативність (готові до впровадження нових технологій навчання, не бояться використовувати нестандартні та навіть екстраординарні методи у викладацькій діяльності); 5) чесність (надання однакових можливостей для усіх студентів, прозоре та справедливе оцінювання); 6) особистий підхід до кожного, доступність для студентів (виявляють зацікавленість студентами, їхніми поглядами та життям, діляться з ними власним досвідом); 7) створення невимушеної та комфортної атмосфери в аудиторії (можуть сформувати відчуття належності до колективу у кожного студента); 8) співчутливість (розуміння проблем студента, здатність поставити себе на його місце); 9) почуття гумору (не сприймають усе надто серйозно і роблять навчання веселим); 10) повага до студентів (ніколи навмисне не принижують студентів); 11) уміння пробачати (не тримають образу на студентів за невідповідну поведінку, можуть почати кожне заняття з чистого аркуша); 12) здатність визнавати власні помилки. Дослідження свідчить про те, що студенти звертають набагато більшу увагу на ставлення викладача до студентів, аніж на компетентність у своїй галузі [7]. Ранжування показників виявило, що найважливішою якістю ідеального викладача, на думку студентів, є комунікабельність [5].

Дослідження уявлень студентів про ідеального викладача має ще один аспект: у зв'язку з реформуванням системи освіти студентам треба надати можливість оцінити зміст, організацію та якість навчального процесу в цілому, а також праці викладача [5]. Тож особливий інтерес становлять дослідження відмінностей уявлень студентів про ідеал викладача та чинників, від яких ці уявлення залежать. Резонно припустити, що залежно від особистих життєвих цілей студентів, їхніх кар'єрних орієнтацій, очікувань щодо навчання відрізнятимуться їхні вимоги до навчального процесу в цілому та до викладача зокрема. Отож, залежність бажаних для студентів якостей ідеального викладача від навчальної мотивації логічно очікувана.

Мета нашого дослідження – проаналізувати зв'язок уявлень про ідеального викладача у студентів з різною навчальною мотивацією та різною навчальною успішністю.

У дослідженні брали участь 69 студентів віком від 16 до 20 років, серед них 20 студентів-першокурсників (4 хлопці та 16 дівчат) і 49 студентів-третьокурсників (10 хлопців і 39 дівчат).

Для діагностики навчальної мотивації застосували методику «Мотивація навчання у ВНЗ» Е.Льбіна (шкали «набуття знань» (допитливість, прагнення до всебічного

розвитку та пізнання), «оволодіння професією» (бажання набути професійно важливих якостей для подальшої успішної професійної реалізації), «отримання диплома» (прагматичні цілі, прагнення отримати певний соціальний статус у разі формального засвоєння знань), а також «Шкали академічної мотивації» Р. Валлеранда (адаптація українською мовою О.Захарко) (шкали «Мотивація пізнання нового», «Мотивація виконання діяльності», «Мотивація стимуляції», «Інтроєктована регуляція», «Зовнішня регуляція», «Амотивація»). Для дослідження уявлень про ідеального викладача розроблено опитувальник «Уявлення про ідеального викладача», який містить перелік 19 якостей: вимогливість до студентів, високий рівень інтелекту, глибокі знання предмета, готовність до дискусії та неформального спілкування, доброзичливість, залучення студентів до наукових досліджень, зовнішня привабливість, доступність викладення матеріалу, об'єктивність оцінювання, логічність у вимогах, патріотизм, поблажливість, розуміння студентів, почуття гумору, релігійність, соціальна активність, харизматичність, чесність, широкий світогляд, ерудованість, креативність, творчий підхід та оптимізм. Запропоновані характеристики треба було: 1) оцінити за важливістю (від 1 «не важливо» до 5 «дуже важливо»); 2) зазначити в переліку п'ять найважливіших якостей; 3) зазначити в переліку три найменш важливі якості ідеального викладача. Результати дослідження опрацьовували за допомогою дескриптивного та кореляційного аналізу.

Дескриптивний аналіз середніх значень оцінки важливості окремих якостей, як ідеальних для викладача, у студентів першого та третього курсу виявив незначні відмінності, проте рейтинг якостей загалом логічно передбачуваний (див. табл.). Як найважливіші оцінено професійні якості викладача (глибокі знання предмета, доступність викладення матеріалу, високий рівень інтелекту, креативність, творчий підхід), у нижній сегмент рейтингу потрапили об'єктивність оцінювання, логічність у вимогах, а також якості більш соціально-психологічного характеру (оптимізм, поблажливість, розуміння студентів, доброзичливість, почуття гумору, готовність до дискусії та неформального спілкування, патріотизм, залучення студентів до наукових досліджень, релігійність, зовнішня привабливість).

Середні значення важливості якостей ідеального викладача

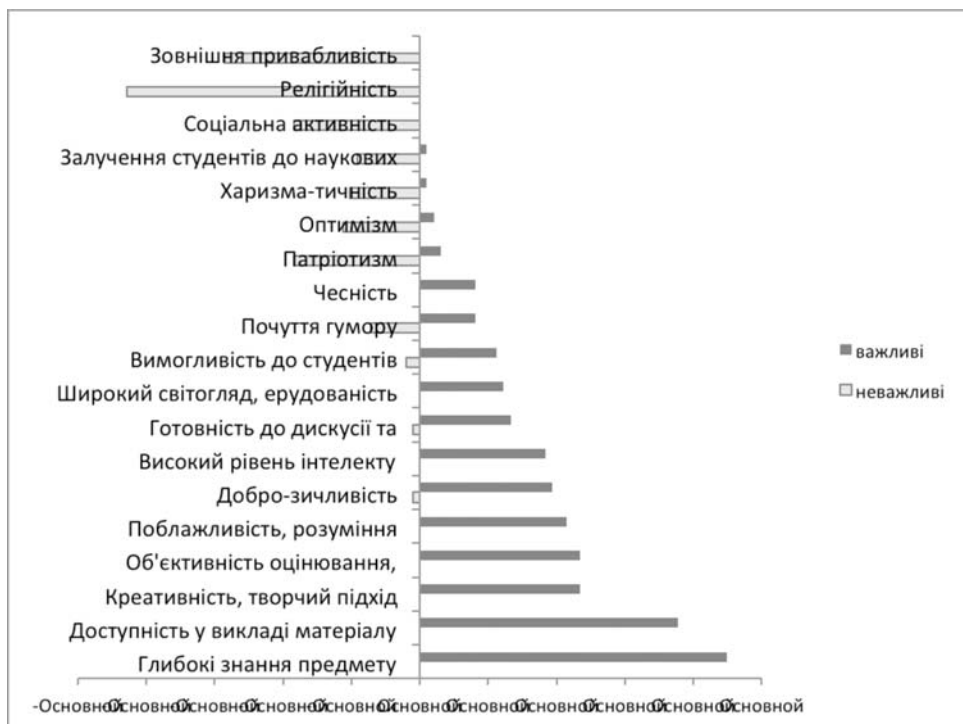
Якості ідеального викладача 1 курс	Рівень важливості	Якості ідеального викладача 3 курс	Рівень важливості
1	2	3	4
Релігійність	2,20	Релігійність	2,31
Зовнішня привабливість	2,65	Зовнішня привабливість	2,59
Залучення студентів до наукових досліджень	2,85	Соціальна активність	2,82
Соціальна активність	3,05	Залучення студентів до наукових досліджень	3,27
Харизматичність	3,30	Патріотизм	3,31
Вимогливість до студентів	3,30	Харизматичність	3,37

Закінчення табл.

1	2	3	4
Патріотизм	3,40	Поблажливість, розуміння студентів	3,65
Готовність до дискусії та неформального спілкування	4,00	Вимогливість до студентів	3,65
Почуття гумору	4,00	Почуття гумору	3,65
Доброзичливість	4,15	Оптимізм	4,00
Поблажливість, розуміння студентів	4,15	Креативність, творчий підхід	4,08
Оптимізм	4,20	Готовність до дискусії та неформального спілкування	4,14
Широкий світогляд, ерудованість	4,20	Доброзичливість	4,18
Об'єктивність оцінювання, логічність у вимогах	4,50	Чесність	4,18
Чесність	4,50	Об'єктивність оцінювання, логічність у вимогах	4,27
Креативність, творчий підхід	4,50	Широкий світогляд, ерудованість	4,33
Високий рівень інтелекту	4,60	Доступність викладення матеріалу	4,43
Доступність викладення матеріалу	4,75	Глибокі знання предмета	4,55
Глибокі знання предмета	4,85	Високий рівень інтелекту	4,59

Як найважливіші якості ідеального викладача (з запропонованого переліку якостей треба було обрати п'ять найважливіших) студенти жодного разу не зазначили привабливість, релігійність і соціальну активність (див. рис.). До найменш важливих якостей (із запропонованого переліку якостей потрібно було обрати три найменш важливі) студенти жодного разу не враховували високий рівень інтелекту, глибокі знання предмета, доступність викладення матеріалу, об'єктивність оцінювання та логічність у вимогах, поблажливість і розуміння студентів, чесність, а також креативність і творчий підхід до предмета.

Як найважливіші якості ідеального викладача найчастіше виділяли глибокі знання предмета, доступність викладення матеріалу, поблажливість і розуміння студентів, креативність і творчий підхід, об'єктивність оцінювання та логічність у вимогах, надаючи перевагу саме професійним, а не особистісним якостям. Студенти третього курсу дещо вище оцінюють доступність викладення матеріалу, поблажливість і розуміння студентів, а першокурсники – об'єктивність оцінювання, логічність у вимогах, а також доброзичливість (див. рисунок).

Найбільш і найменш важливі якості ідеального, на думку студентів, викладача

До найменш важливих якостей ідеального викладача належать релігійність, зовнішня привабливість і соціальна активність. Студенти третього курсу серед найменш важливих якостей дещо частіше виділяли оптимізм та патріотизм, а першокурсники – соціальну активність і вимогливість до студентів (див. рис.).

На підставі порівняльного аналізу виявили, що у студентів третього курсу достовірно нижчим є рівень мотивації пізнання та самовдосконалення ($p < 0,01$), проте зростає рівень амотивації ($p < 0,01$) та інтроєктивної мотивації (навчання через почуття обов'язку або провини) ($p < 0,05$), що свідчить про втрату інтересу до навчання, певну фрустрацію бажань та очікувань, розчарування в обраній професії чи у способі оволодіння нею.

Для перевірки основної гіпотези дослідження про наявність відмінностей уявлень про ідеального викладача залежно від наявної мотивації навчання було застосовано кореляційний аналіз окремо у групі першокурсників і студентів третього курсу. Варто зазначити, що виявлено деякі відмінності кореляційних зв'язків, проте аналіз буде зосереджено лише на особливостях зв'язків у третьокурсників.

Студенти з вищим рівнем «Мотивації пізнання» (навчання задля отримання нових знань, задоволення від інтелектуального пізнання та розширення свого світогляду) більшого значення надають таким якостям: залучення студентів до наукових досліджень,

патріотизм, широкий світогляд, ерудованість, обираючи найважливіші якості, рідше зазначають чесність. У разі вищих показників «Мотивації самовдосконалення» важливішим є патріотизм викладача, соціальна активність і глибокі знання предмета як найважливіша якість, водночас чесність як найважливіша якість фігурує рідше. Вищий рівень «Мотивація стимуляції» (відображає гедоністичний аспект інтринсивної мотивації, орієнтація на позитивні переживання та емоції, які виникають у процесі навчання) має прямий зв'язок із рівнем важливості зовнішньої привабливості, соціальної активності та глибокими знаннями предмета і патріотизмом, а також обернений зв'язок із чесністю як найважливішою якістю. Показник «Амотивації» (свідчить про те, що немає мотивації, хаотичність і нерегульованість поведінки, яка виражається у відчутті безпорадності, некомпетентності та пасивності) має прямий зв'язок із частотою вибору патріотизму як найменш важливої якості та частішим виділенням того, що харизматичність є неважливою для викладача: складається враження, що амотивація поширюється також на те, щоб уявити собі ідеального викладача. Студенти з більш вираженою мотивацією «Інтроєктивна регуляція» (в основі якої є почуття провини, тривоги, внутрішнього зобов'язання чи необхідності) більшої значущості надають залученню студентів до наукових досліджень, зовнішній привабливості, патріотизму та соціальній активності викладача, а також значно рідше обирають креативність і творчий підхід як найважливіші якості: обирають основними якостями ідеального викладача характеристики, що здебільшого взагалі мало стосуються навчальної діяльності, а більше активності соціальної, очевидно як компенсація браку власної самодетермінації. Мотивація «Виконання діяльності» (проведення діяльності задля задоволення від досягнення успішного результату, розвитку здібностей і почуття самоєфективності) поєднується зі значущістю таких якостей викладача: залучення студентів до наукових досліджень, патріотизм, соціальна активність, серед найважливіших якостей викладача – вимогливість до студентів, глибокі знання предмета, проте чесність зрідка зазначена як найважливіша якість: ідеальні якості викладача характеризують його як сильну особистість, яка спонукатиме працювати їх на результат, тому що вони самі орієнтовані на досягнення мети, водночас сам процес навчання, форма і методи роботи не мають такого важливого значення. Показник «Зовнішня регуляція» (типовий варіант зовнішньої регуляції поведінки у класичному біхевіористському трактуванні, мотивації на підставі зовнішніх стимулів, що виражається у прагненні до отримання винагороди або ж уникання покарання, та пов'язаності з соціальним оточенням) має прямий зв'язок зі значущістю патріотизму, а також обернений зв'язок із чесністю як найважливішою якістю: брак у студентів опори на внутрішні ресурси у процесі навчання, відсутність прагнення мати таку опору-ресурс у викладачеві; а от патріотизм у реаліях сьогодення є соціально схвальною рисою, тож такий вибір можна розглядати як потребу соціального схвалення. Студенти з вищим рівнем «Мотивації набуття знань» негативніше оцінюють поблажливість до студентів, очевидно вважають, що чіткіші суворі рамки у навчанні сприяють продуктивності та результативності навчальної діяльності. Не виявлено кореляційних зв'язків мотивації «Оволодіння професією» з жодними якостями ідеального викладача. Мотивовані на «Отримання диплома» студенти мало важливими вважають такі якості: високий рівень інтелекту викладача, доступність викладення матеріалу, ши-

рокий світогляд, ерудованість, креативність і творчий підхід, вимогливість до студентів вважають найменш важливою рисою: ідеальним у разі такої мотивації видається викладач, який буде задовольняти пізнавальні інтереси загалом, проте не буде напружувати зайвими вимогами протягом поступального руху до одержання диплома.

Було проаналізовано особливості уявлень про ідеального викладача залежно від успішності навчання. Як критерії успішності обрали середній бал за результатами останньої сесії та кількість талонів за попереднє студентське життя. Студенти з вищим рівнем успішності зазначали важливість таких якостей: високий рівень інтелекту, глибокі знання предмета, чесність, широкий світогляд, ерудованість, як найважливішу якість частіше виділяли доступність викладення матеріалу, фактично ті професійні якості педагога, які сприяють якісному засвоєнню знань, оволодінню професією та отримання задоволення від навчального процесу. Водночас показник кількості талонів за попереднє студентське життя має обернений зв'язок із значущістю глибоких знань предмета, об'єктивністю оцінювання, логічністю у вимогах, чесністю та креативністю, творчим підходом, а також прямий зв'язок із патріотизмом як найважливішою якістю, та оптимізмом як найменш важливою якістю.

Висновки. Процес здобування вищої освіти – суб'єкт-суб'єктний за своєю природою, залученість у взаємодію обидвох суб'єктів, викладача та студента, визначають її якість і результат. Хоча цей процес суб'єкт-суб'єктний, але до викладача ставлять вимоги, що загалом зрозуміло й обґрунтовано. Ідеальний викладач має володіти комплексом професійних, індивідуально-особистісних і соціально-комунікативних якостей, які сприяють гармонійному розвитку студента та становленню його особистості. Реальні якості викладача відповідають бажанням студентів і стають сприятливим чинником до заангажованості студента у навчання та професійного саморозвитку. У контексті трансформаційних процесів в освіті студенти можуть оцінювати зміст, організацію та якість навчального процесу в цілому, а також роботу та якості викладача. Не завжди відповідність реальних якостей викладача бажанням студента є сприятливим і конструктивно розвивальним.

Виявлені зв'язки уявлень студентів про ідеального викладача та навчальної мотивації свідчать, що образ ідеального викладача є проекцією побажань щодо забезпечення умов перебування в університеті на шляху одержання диплома та залежить від того, що саме хоче отримати студент від навчального процесу. Оскільки цілі та завдання, які ставлять перед собою різні студенти у навчанні, суттєво відрізняються, то відмінними є уявлення про ідеального викладача, який передусім є для студентів уособленням педагогічного процесу в цілому, а також сприятливим, або ж загрозливим чинником комфортності перебування студента в університеті. Не завжди вимоги студентів щодо якостей викладача можна оцінювати як критерії професійної відповідності викладача, оскільки ці вимоги є відображенням не стільки навчальної мотивації, скільки мотивації «дипломоздобувальної».

Результати цього невеличкого дослідження дають підстави визначити напрями та завдання для майбутніх досліджень. Зокрема, інтерес становить динаміка зв'язків оцінки якостей ідеального викладача та навчальної мотивації впродовж навчання в

університеті, а також особливості оцінювання викладача студентами з різною навчальною мотивацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гапон Н. Викладач очима студентів / Н. Гапон, М. Дубняк // Вісн. Львів. у-ту. – 2009. – Вип. 25. Ч. 1. – С. 106–113.
2. Егоров И. В. Исследование представлений студентов об образе преподавателя педагогического ВУЗа / И. В. Егоров // Вестник ПСТГУ. – 2013. – Вып. 4. – С. 123–133.
3. Ларина Е. Н. Изучение представлений студентов о профессионально важных качествах «идеального» и «реального» преподавателя / Е. Н. Ларина // Концепт. – 2013. – № 11. – С. 86–90.
4. Макаревич О. Мотивація як підґрунтя для дій особистості / О. Макаревич // Соціальна психологія. – 2006. – №2 (16). – С. 134–141.
5. Прохода В. А. Образ идеального преподавателя вуза в сознании студентов / В. А. Прохода // Актуальные проблемы социологии молодежи, культуры, образования и управления : материалы международной конференции. Екатеринбург, 28 февраля 2014 г. – Екатеринбург : УрФУ, 2014. – Т. 3. – С. 203–206.
6. Рожанська Н. В. Уявлення про ідеального викладача / Н. В. Рожанська // Наукові праці. Соціологія. – Вип. 222. Т. 234. – С. 80–83.
7. Walker R. Twelve Characteristics of an Effective Teacher: A Longitudinal, Qualitative, Quasi-Research Study of In-service and Pre-service Teachers' Opinions / R. Walker // Educational Horizons. – 2008. – № 1. – P. 61–68
8. Fortier M. S. Academic motivation and school performance: Toward a structural model / M. S. Fortier, R. J. Vallerand, F. Guay // Contemporary Educational Psychology. – 1995. – № 20. – P. 257–274.

Стаття надійшла до редколегії 29.11.2016

Прийнята до друку 02.03.2017

THE IMAGE OF IDEAL PROFESSOR AMONG STUDENTS WITH DIFFERENT ACADEMIC MOTIVATION

Inna HALETSKA, Olesia GUNKO

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000,
e-mail: psychology_lviv@ukr.net*

The assessment of professor's competencies is one of the important problems of education. The relationship between student and professor is the interaction of two subjects that determines the reciprocal influence in education process. So an interesting question is, does the student's assessment of image for ideal professor really matter?

The purpose of this study were to test and analyze the relationship between the image of ideal professor by students and academic motivation among students. 69 Students completed The academic motivation scale of Vallerand (seven sub-scales assessing: three types of intrinsic motivation – intrinsic motivation to know, to accomplish things and to experience

stimulation; three types of extrinsic motivation – external, introjected and identified regulation; and scale of amotivation), Academic motivation scale of Iljin («Acquisition of knowledge», «Skills development» and «Graduation») and Inventory of ideal professor's characteristics.

The Inventory of ideal professors characteristics contents 19 item (exactingness to students, high intelligence, deep knowledge of the subject, the willingness to discussion and communication, kindness, involving students to research, an attractive appearance, openness to dialog at the lecture, objectivity of educational assessment, consistency in the requirements, patriotism, tolerance and understanding of students, sense of humor, religiosity, social activity, charisma, integrity, broad outlook, erudition, creativity, optimism). All characteristics of ideal professor should be been evaluated by three-step procedure: 1) all characteristics were scored on a 5-point Likkert scale ranging; 2) 5 most important characteristics from inventory should be been selected; 3) 3 unimportant characteristics from inventory should be been selected.

As important characteristics of the ideal professor are been indicated: deep knowledge of the subject, openness to dialog at the lecture, tolerance and understanding to students, creativity. The students giving preference to human quality and professional skills and knowledge.

The most important characteristics of ideal professor were been denoted deep knowledge of the subject, openness to dialog at the lecture, tolerance and understanding to students, creativity and objectivity by student's assessment. The least important qualities of an ideal professor are religious, visual appeal and social activity.

Because the purposes of the present study were been to detect the significant relationship between academic motivation among students and students perception of ideal image of characteristic professor, a series of Pearson correlations were conducted. High level of intrinsic academic motivation by students is combined with the provision of the preference to such characteristics as the involvement of students in research, patriotism, broad outlook, erudition, knowledge of the subject. Motivated to «diploma» students consider the important the high level of intelligence for the professor, presentation availability, broad outlook, erudition, creativity, instead the rigor to the student as the least important feature. Students with a higher level of academic progress noted the importance of high intelligence, deep knowledge of the subject, integrity, broad outlook and erudition, as the most important quality they often point available in the presentation material. Students with lower level of academic progress (more hap of retake) considered less important of deep knowledge of the subject, objective assessment in requirements consistency, honesty and creativity. Research results show the image of the ideal professor is a projection of wishes about the conditions of stay in the university towards obtaining a diploma and depends on what the student wants to get in the learning process. The objectives and tasks among the various students in the study are significantly different so image of the ideal professor is for students the personification of education process in general as well as favorable or factor of comfort student's life at the university

Keywords: academic motivation, professor competency profile, the image of the ideal professor.